SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

TRANSCHEGARAVIY ELEKTRON SAVDODA ISTE'MOLCHI YASHASH JOYIDAGI SUDNING VAKOLATI

Temirov Ruslan Uralbay o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

Annotatsiya

Maqolada O'zbekistonda yashovchi iste'molchi xorijiy sotuvchi bilan onlayn tuzilgan oldi-sotdi shartnomasidan kelib chiqqan da'voni o'z yashash joyidagi sudga bera olishi masalasi o'rganiladi. O'zbekistonning iste'molchi da'volariga oid protsessual qoidalari Yevropa Ittifoqining Brussels I bis reglamenti va Yevropa Ittifoqi Sudi amaliyoti bilan qiyoslanadi. Xorijiy sotuvchining faoliyati O'zbekiston bozoriga yo'naltirilganini baholashda buyurtma shartlari, yetkazib berish taklifi va reklama dalillaridan foydalanish taklif etiladi. Maqola yakunida mazkur mezon asosida xalqaro sud vakolatini aniqlashga doir protsessual qoida loyihasi beriladi.

Kalit so'zlar

Transchegaraviy elektron savdo, iste'molchi shartnomasi, xalqaro sud yurisdiksiyasi, sudlovga tegishlilik, bozorga yo'naltirilgan faoliyat, elektron dalillar.

Kirish

Samarqandda yashovchi xaridor xorijiy sotuvchidan onlayn platforma orqali tovar buyurtma qildi, deylik. Platforma uning manzilini qabul qildi, yetkazib berish haqini hisoblab chiqdi va to'lovni tasdiqladi. Tovar kelmadi. Xaridor pulini qaytarishni talab qilganida, sotuvchining xorijda ro'yxatdan o'tganini bildi. Endi unga qaysi sudga da'vo berishi mumkinligini aniqlash kerak. Sotuvchi buyurtmani qabul qilib, tovarni Samarqandga yetkazib berishni zimmasiga olgan bo'lsa, bu holat O'zbekiston sudining vakolatini asoslash uchun qanday ahamiyatga ega?

Masala xarid qiymati past bo'lgan nizolarda ayniqsa seziladi. Xorijda da'vo yuritish bilan bog'liq tarjima, vakil yollash va hujjatlarni yuborish xarajatlari tovar narxidan oshib ketishi mumkin. Sud vakolati oldindan tushunarli bo'lsa, iste'molchi o'z da'vosini

qayerda berishini, sotuvchi esa qaysi bozorga savdo taklif qilganda o‘sha yerda sudga jalb etilishi mumkinligini biladi.

Tadqiqot doirasi shaxsiy ehtiyoj uchun onlayn xarid qilgan iste’molchining xorijiy sotuvchiga nisbatan shartnomaviy da’vosi bilan chegaralangan. Milliy normalar formal-yuridik usulda sharhlanadi. Yevropa Ittifoqi tajribasi qiyosiy-huquqiy usulda o‘rganilib, taklif qilinayotgan mezon shartli vaziyatlarda sinab ko‘riladi.

1. O‘zbekiston qonunchiligida iste’molchi da’vosini ko‘rish vakolati

«Iste’molchilarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida»gi Qonunning 29-moddasi, qonunchilikda boshqacha qoida belgilanmagan bo‘lsa, da’voni javobgar yoki iste’molchi joylashgan yerdagi yoxud zarar yetkazilgan joydagi sudga taqdim etish imkonini beradi. Iste’molchi uchun bu muhim protsessual tanlov. Xorijiy sotuvchi qatnashgan nizoda esa avval O‘zbekiston sudlari ishni ko‘rishga vakolatlimi, degan savolga javob beriladi. Shundan so‘ng ishni O‘zbekistonning qaysi hududidagi sud ko‘rishi aniqlanadi.

Fuqarolik protsessual kodeksining 361-moddasi chet el fuqarolari va tashkilotlari ishtirokidagi nizolarning O‘zbekiston sudlari sudloviga tegishli bo‘lishini Kodeks bilan bog‘laydi. O‘zbekistonning xalqaro shartnomasida boshqacha qoida nazarda tutilgan holatlar bundan mustasno. Shu bois 29-moddadagi da’vo berish joyini aniqlash qoidasi bilan 361-moddadagi xalqaro elementga ega nizolar to‘g‘risidagi qoidani birga o‘qish zarur. «Elektron tijorat to‘g‘risida»gi Qonun elektron shartnoma va undagi ishtirokchilarning munosabatlarini baholashga yordam beradi. Mazkur normalar doirasida xorijiy sotuvchining O‘zbekiston bozoriga yo‘naltirilgan faoliyati qaysi shartlarda xalqaro sud vakolatiga asos bo‘lishini aniqroq ifodalash mumkin.

Da’vo kimga qaratilayotganini ham boshida aniqlash lozim. Buyurtma savdo platformasida berilgani bilan shartnomaning sotuvchi tarafi platforma operatori, mustaqil sotuvchi yoki boshqa shaxs bo‘lishi mumkin. Masalan, platformada O‘zbekistonga yetkazib berish imkoniyati mavjud bo‘lsa ham, muayyan sotuvchi ushbu xizmatdan foydalanishga rozilik berganmi va aynan nizodagi buyurtma shu tartibda qabul qilinganmi, bu alohida tekshiriladi. Buyurtma tasdig‘i, sotuvchi haqidagi ma’lumot va yetkazib berish sharti shu yerda ahamiyat kasb etadi.

2. Yevropa Ittifoqi sud amaliyotida bozorga yo‘naltirilgan faoliyat

Brussels I bis reglamentining 17-moddasi 1-qismi «c» bandida tadbirkor iste’molchi yashaydigan a’zo davlatda faoliyat yuritishi yoki faoliyatini o‘sha davlatga yo‘naltirishi va shartnoma shu faoliyat doirasida tuzilgan bo‘lishi nazarda tutiladi. Tegishli shartlar bajarilganda, 18-modda iste’molchiga o‘z yashash joyidagi a’zo davlat sudida da’vo qo‘zg‘atish imkonini beradi. 19-modda esa iste’molchi yurisdiksiyasidan kelishuv orqali chekinish mumkin bo‘lgan holatlarni chegaralaydi[1]. Ushbu qoidalar O‘zbekiston uchun qiyosiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Sud amaliyotidan misol. Yevropa Ittifoqi Sudi *Pammer va Hotel Alpenhof* ishlarida avvalgi Brussels I reglamentidagi shu mezonni sharhlagan. Bir ishda internet orqali taklif qilingan yuk kemasidagi sayohat, ikkinchisida esa boshqa davlatdagi mehmonxona xizmati muhokama qilingan. Sud saytga iste’molchi yashaydigan davlatdan kirish mumkinligining o‘zi yetarli bo‘lmasligini ko‘rsatgan. Tadbirkorning sayti va umumiy savdo faoliyatidan shartnoma tuzilishidan avval o‘sha davlat iste’molchilari bilan ish olib borishni ko‘zlagani anglashilishi kerak. Xalqaro mijozlarga qaratilgan reklama, boshqa mamlakatlardan xizmat manziliga borish yo‘nalishlari va ayrim holatlarda boshqa til yoki valyutada buyurtma berish imkoniyati baholashga yordam berishi mumkin [6, 75–94-bandlar].

Emrek ishida sud yana bir savolga javob berdi. Iste’molchi sotuvchi haqida veb-sayt orqali bilib olganini isbotlashi shartmi? Sud faoliyatning tegishli davlatga yo‘naltirilgani bilan shartnomaning tuzilishi o‘rtasidagi bunday sababiy bog‘lanishni alohida shart sifatida talab qilmagan. Biroq bunday aloqa aniqlansa, u faoliyat qayerga yo‘naltirilganini baholashda dalil bo‘lishi mumkin [7, 24–32-bandlar]. Demak, xaridor reklama havolasini bosgan-bosmaganidan qat’i nazar, sotuvchining O‘zbekiston bozoriga qanday savdo taklif qilganini va nizodagi shartnoma shu faoliyat doirasida tuzilganini tekshirish mumkin.

[1]Brussels I bis reglamenti (YI) № 1215/2012, 17(1)(c), 18(1) va 19-moddalar. EUR-Lex

3. O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish bo‘yicha takliflar

Sayt buyurtma olish va to‘lovni qabul qilish imkonini bersa, uning tijorat maqsadi ko‘rinadi. Maqolada ko‘rilayotgan nizo uchun esa qo‘shimcha savol bor. Sotuvchi ushbu savdo imkoniyatini O‘zbekistondagi xaridorlarga ham taklif qilganmi? Buyurtma tizimida O‘zbekistonni yetkazib berish mamlakati sifatida tanlash, mahalliy manzilga yetkazib berish narxining hisoblanishi va sotuvchining shu shartlarda buyurtmani tasdiqlashi savolga javob beradigan dalillardir.

Buni ikki vaziyatda ko‘rish mumkin. Birinchi vaziyatda xorijiy do‘kon sayti O‘zbekistondan ochiladi, lekin faqat o‘z mamlakati ichida yetkazib beradi. Xaridor tovarni o‘sha mamlakatdagi vositachi omboriga buyurtma qilib, keyin mustaqil ravishda O‘zbekistonga jo‘natadi. Tovarning O‘zbekistonga kelgani xaridorning tashabbusini ko‘rsatadi. Sotuvchi O‘zbekiston bozoriga savdo taklif qilganini aniqlash uchun boshqa dalillar kerak bo‘ladi. Ikkinchi vaziyatda sotuvchi O‘zbekistonga yetkazib berishni ko‘rsatadi, xaridorning mahalliy manzilini qabul qiladi va buyurtmani shu manzil bo‘yicha tasdiqlaydi. Bu faktlar sotuvchining O‘zbekistondagi iste’molchiga savdo taklif qilganini hamda nizo aynan shu taklif doirasida tuzilgan shartnomadan kelib chiqqanini asoslashga yordam beradi.

Nizo paydo bo‘lgan vaqtda saytdagi shartlar o‘zgargan bo‘lishi mumkin. Shu sababli buyurtma tasdig‘i, to‘lov qaydi, yetkazib berish manzili va xarid vaqtida amal qilgan shartlar birga tekshirilishi kerak. To‘lov qaydi xarid summasini ko‘rsatadi. Buyurtma tasdig‘i esa sotuvchini aniqlash va mahalliy manzilga yetkazib berish kim tomonidan qabul qilinganini tekshirishga yordam beradi. Saytning tili, valyutasi va O‘zbekistonga qaratilgan reklama ushbu dalillar bilan birga baholanadi.

Takliflarning amaliy mazmuni

Yo‘nalish	Amaldagi muammo	Taklif etilayotgan huquqiy yechim
Xalqaro sud vakolati	Iste’molchining yashash joyida da’vo berishiga oid qoida xorijiy sotuvchi bilan O‘zbekiston o‘rtasida qanday bog‘liqlik bo‘lishi kerakligini aniqlashtirmaydi.	FPKda iste’molchiga, agar xorijiy sotuvchi o‘z faoliyatini O‘zbekiston bozoriga yo‘naltirgan va shartnoma shu faoliyat doirasida tuzilgan bo‘lsa, yashash joyidagi sudga da’vo berish huquqini belgilash.
Savdoning O‘zbekiston bozoriga yo‘naltirilishi	Saytning O‘zbekistondan ochilishi sotuvchi shu yerdagi xaridorlarga savdo taklif	Sotuvchi O‘zbekistonga yetkazib berishni taklif qilganmi, mahalliy manzilga buyurtmani qabul qilganmi yoki O‘zbekistondagi xaridorlarga

Yo‘nalish	Amaldagi muammo	Taklif etilayotgan huquqiy yechim
	qilganini aniqlash uchun yetarli emas.	reklama yo‘naltirganmi — shu holatlarni birgalikda baholash.
Elektron dalillar	Nizo kelib chiqqunga qadar platforma shartlari o‘zgarishi yoki sotuvchini aniqlash qiyinlashishi mumkin.	Buyurtma tasdig‘i, sotuvchi haqidagi ma’lumot, yetkazib berish manzili va xarid vaqtida amal qilgan shartlar tahririni birgalikda tekshirish.

Fuqarolik protsessual kodeksiga quyidagi mazmunda maxsus qoida kiritish taklif etiladi:

O‘zbekiston Respublikasida yashovchi iste’molchi transchegaraviy elektron oldi-sotdi shartnomasidan kelib chiqadigan da’voni o‘z yashash joyidagi sudga taqdim etishga haqli, agar xorijiy sotuvchi tijorat faoliyatini O‘zbekiston Respublikasi hududiga yo‘naltirgan va mazkur shartnoma shu faoliyat doirasida tuzilgan bo‘lsa. Faoliyatning yo‘naltirilganligi yetkazib berish taklifi, buyurtmani qabul qilish shartlari, reklama va boshqa tegishli holatlar majmui asosida aniqlanadi. Elektron savdo maydonchasidan O‘zbekiston Respublikasi hududida foydalanish imkoniyatining o‘zi faoliyat yo‘naltirilganligini aniqlash uchun yetarli hisoblanmaydi. O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida boshqacha qoida nazarda tutilgan bo‘lsa, xalqaro shartnoma qoidasi qo‘llaniladi.

Ushbu qoida bozorga yo‘naltirilgan faoliyat mezonini va da’vo beriladigan joyni bir normada ifodalaydi. Shartlarda xorijiy sud ko‘rsatilgan hollarda esa sud tanlash kelishuvining huquqiy kuchi alohida baholanishi kerak. Bunda kelishuv amalda tuzilganmi va u iste’molchiga berilgan protsessual himoyani qay darajada cheklashi mumkin, degan savollar yuzaga keladi. Ushbu maqoladagi taklif iste’molchi yashash joyidagi sud vakolatining dastlabki asosini aniqlashga qaratilgan.

Xulosa

Xorijiy sotuvchiga nisbatan iste’molchi yashash joyidagi sud vakolatini asoslashda ikki holat tekshirilishi kerak. Birinchisi — sotuvchi O‘zbekistondagi xaridorlarga savdo taklif qilganmi. Ikkinchisi — nizo shu faoliyat doirasida tuzilgan shartnomadan kelib chiqqanmi. Mazkur bog‘liqlikni aniqlash uchun mahalliy manzilga yetkazib berish taklifi, buyurtma tasdig‘i va sotuvchining savdo shartlari birga baholanadi.

Taklif qilinayotgan protsessual qoida iste’molchiga da’vo berish joyini oldindan aniqlashga, sotuvchiga esa o‘z savdosini O‘zbekiston bozoriga yo‘naltirganda shu yerda sudga jalb etilishi mumkinligini hisobga olishga yordam beradi. Maqola boshidagi vaziyatda aynan sotuvchi Samarqandga yetkazib berish majburiyatini qabul qilganini tasdiqlovchi hujjatlar vakolat masalasini baholash uchun asosiy dalillardan bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi, 361-modda. LexUZ

2. O‘zbekiston Respublikasining 1996-yil 26-apreldagi 221-I-son «Iste’molchilarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida»gi Qonuni, 29-modda. LexUZ

3. O‘zbekiston Respublikasining 2022-yil 29-sentabrdagi O‘RQ-792-son «Elektron tijorat to‘g‘risida»gi Qonuni. LexUZ

4. Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council, arts. 17–19. EUR-Lex

5. CJEU. Pammer and Hotel Alpenhof, Joined Cases C-585/08 and C-144/09, 7 December 2010, ECLI:EU:C:2010:740. EUR-Lex

6. CJEU. Emrek v Sabranovic, Case C-218/12, 17 October 2013, ECLI:EU:C:2013:666. EUR-Lex